

nacistických záměrů s územím protektorátu a jeho obyvateli. Ideálně by se ve čtenáři mohl vzbudit zájem o izraelsko-palestinský konflikt a dlouhodobě nekritickou podporu, jíž se ze strany české zahraniční politiky stát Izrael těší. Nelze však předpokládat, že dopad tohoto zdařilého překladu Pappého knihy na diskuzi o Izraeli a Palestinu bude znatelný.

Petr Jeřábek

Adéla GJURIČOVÁ – Tomáš ZAHRADNÍČEK, *Návrat parlamentu. Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989–1992*, Praha, Argo – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2018, 276 s., ISBN 978-80-257-2623-5; 978-80-7285-213-0

Kolektivní monografie autorské dvojice Adéla Gjuríčová — Tomáš Zahradníček si klade za cíl provést čtenáře složitým procesem návratu parlamentu na přední místo československé politiky po sametové revoluci. Kniha vyšla roku 2018 v nakladatelství Argo ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR a čítá 276 stran. Autor i autorka jsou renomovanými historiky, oba dlouhodobě působí na Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, kde se zabývají moderními a soudobými politickými a sociálními dějinami. Kniha *Návrat parlamentu* je příspěvek k politickým dějinám revolučního a porevolučního Československa. Přesto, že na obálce knihy jsou uvedena dvě jména, badatelský tým pro výzkum tvořili ještě Petr Roubal s Jiřím Sukem, kteří se podíleli na orálněhistorickém výzkumu. Kniha se bezesporu řadí mezi odborné texty, mimo precizní historickou analýzu se to projevuje i užíváním vědeckého jazyka s vyjasněnými formulacemi. V textu se také občas nacházejí ilustrace, ať už se jedná o fotografie spojené s Federálním shromážděním (dále FS) nebo rozmanité karikatury z dobového tisku.

Hlavním metodologickým podnětem je pro knihu „nový institucionalismus“ inspirovaný lingvistickým obratem. Stručně řečeno jde o snahu revitalizovat politické dějiny novými přístupy, které často vyzdvihují aktéry a méně viditelné procesy, jež instituce provázejí. Zásadní je akcentovat důležitost politických dějin a „nevyklidit výzkumné pole, jehož kritické studium je pro každé národní prostředí nezbytné, a nepřenechat ho bezezbytku aktivistům různých podob kolektivní paměti...“ (s. 16). Metodologická východiska jsou převzata ze zahraničí, protože pro české prostředí se v rámci „nového institucionalismu“ jedná o jednu z průkopnických prací. Archivní materiál autoři čerpali hlavně z Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, ale také z jiných archivů. Mimo to se práce opírá o soudobý tisk a řadu rozhovorů s poslanci, které jsou uloženy v Centru orální historie ÚSD AV ČR. Kniha vychází i ze solidního korpusu jak české, tak zahraniční sekundární literatury.

V úvodu jsou nastíněny čtyři fáze vývoje parlamentu, jež tvoří chronologickou osu celé knihy. Jedná se nejdříve o parlament socialistický, tedy o ještě dosluhující komunistické poslance FS, kteří se po revoluci pokusili o jakýsi autonomní postup, ale byli rázně odmítnuti. Právě tento parlament zvolil 29. 12. 1989 prezidentem Václava Havla. Jeho období končí s kooptacemi, které do parlamentu dostaly zástupce revolučních elit. Autorský tandem hovoří o parlamentu revolučním. Jeho úloha spočívala v legálním potvrzování revolučních změn. Jelikož poslanci byli do FS vybráni a kooptováni Občanským fórem, tak teoreticky nereprezentovali volbu lidu, ale měli

zosobňovat revoluční ideály. To se změnilo po volbách v létě 1990, po nichž nastupuje parlament konstituční (ústavodárný). Jeho úkolem bylo dát Československu ústavu, což se nepodařilo. Během dvouletého období jeho působení se naplno projevila profesionalizace poslanců a také převládnutí stran a jejich sekretariátů nad individuálními poslanci — s trochou nadsázky se dá hovořit o tvrdé stranické disciplíně, která byla vyžadována při hlasování. Poslední fáze vývoje FS byla krátká — od voleb v létě 1992 do konce tohoto roku, kdy FS společně s Československem zaniklo. Autorská dvojice proto tento parlament příznačně označuje za likvidační. Jeho úlohou skutečně bylo v klidu a v souladu s legislativou rozpustit federaci, což se opravdu stalo — od 1. 1. 1993 zde máme dvě samostatné republiky.

Další čtveřicí, kterou kniha akcentuje, jsou procesy odehrávající se ve FS v porevoluční době. V první řadě to je emancipace (nebo sebestarparlamentizace). Jedná se o postupné probouzení parlamentu a jeho vyvažování a vzdorování ostatním složkám moci, například vládě či prezidentovi. Poslanci FS postupně čím dál dovedněji využívali parlamentní procedury a vymýšleli vlastní strategie k lepší emancipaci legislativního procesu. V druhé řadě jde o medializaci. S demokratizací celé společnosti se televizní kamery dostaly i do parlamentu a diváci měli možnost sledovat přímé přenosy parlamentních jednání. Média přitom parlament často kritizovala, v čemž se k nim přidával i prezident. I to vedlo k poměrně negativnímu vnímání FS veřejností. Na druhou stranu poslanci mohli využít mediálního prostoru pro svoje zviditelnění, a navíc si na přítomnost kamer a fotoaparátů po čase zvykli a uměli s ní dovedně pracovat. Dalším sledovaným procesem je profesionalizace, ve zkratce přeměna poslanců-amatérů na poslance-profesionály na plný úvazek, což se nejvýrazněji projevilo během konstitučního období (1990–1992), kdy byl za velké nelibosti veřejnosti schválen poslanecký plat. Posledním procesem je federalizace, tedy sledování, jak se v porevoluční době uplatňovaly federální principy přijaté v roce 1968. Právě tento proces autoři označují za fatální, neboť Československo jako federace neuspělo a společný stát zanikl.

Přestože je kniha rozčleněna do tří hlavních kapitol podle vývojových období (socialistický a revoluční parlament jsou dohromady v jedné kapitole), nedá se rozhodně říci, že se kniha úporně drží chronologického rámce a postupuje tzv. den po dni. Naopak, množství dílčích kapitol umožňuje zaměření na různé fenomény a méně viditelné procesy, nezbytné pro pochopení fungování parlamentu. Zde se ukazuje metodologický přístup „nového institucionalismu“, právě důraz na vedlejší jevy a zkušenosti aktérů je podle této metody zásadní pro pochopení institucí a politiky obecně, v celé jejich šíři. Zajímavou linií je například důraz na personální změny ve FS. Ty probíhaly ve třech hlavních vlnách: kooptace na počátku roku 1990 a volby v létě 1990 a 1992. Kniha dokazuje, že s každou touto vlnou přišla do parlamentu velká skupina úplně nových poslanců, což je z dnešního úhlu pohledu velmi neobvyklé. Mimo samotných poslanců se rapidně obměnil i personál kanceláře FS. V kontextu sledování obměny jmen na různých pozicích také hrály velkou roli lustrace, které prověřovaly, zda se člověk v minulosti zapletl s StB. Jejich používání ale bylo často manipulativní a mělo charakter politikaření a boje o moc.

Zejména procesy emancipace a profesionalizace s sebou nesly velké výzvy. Zmiňované hledání vlastního místa parlamentu probíhalo v podstatě celé tři roky, a to s různou úspěšností. Pokud na počátku stojí parlament kooptovaný, kde poslanci mají

poměrně velkou autonomií a tvoří kluby spíše podle momentálního zájmu než podle stranické příslušnosti, později začne dominovat stranická příslušnost a disciplína. Dalo by se říci, že stranické sekretariáty sebraly poslancům určitou část jejich autonomie a dokázaly efektivně přimět jednotlivé aktéry, aby hlasovali v souladu se stranickou linií, byť to v některých případech bylo proti jejich přesvědčení. Stejně jako v jiných postkomunistických zemích i v Československu zvítězil tento model, jenž se nejvíce projevil po volbách v létě 1992, kdy dva hlavní vítězné subjekty ODS (Občanská demokratická strana) a HZDS (Hnutí za demokratické Slovensko) dokázaly udržet poslaneckou loajalitu i přes turbulentní obraty ve svojí agendě (zejména u HZDS). V tomto období ale už větší roli hrály republikové parlamenty, Česká národní rada a Slovenská národní rada, a FS takřkajíc dosluhovalo.

V rámci střetávání se s ostatními složkami moci byl speciální vztah FS a prezidenta Václava Havla. Ten často využíval svého práva a v parlamentu řečnil. Jeho přístup k němu byl spíše káravý; autoři hovoří o jeho dvouletém potýkání se s parlamentem. K poslancům totiž mluvil trochu svrchu, jakožto zástupce sametové revoluce a jejich mas, a měl tendenci je peskovat. Více respektoval parlament zvolený v létě 1990, ale i s tím se střetával a FS nikdy neschválilo rozšíření prezidentských pravomocí, jak si to Václav Havel představoval. Na začátku Havla prezidentem zvolil ještě starý komunistický parlament, ale v létě 1992 jeho volba neprošla a Československo tak bylo půl roku bez prezidenta, neboť ani ostatní kandidáti nebyli úspěšní. Havel si našel bližší vztah k parlamentu až jako prezident samostatné České republiky.

Velký přínos knihy spatřuji v akcentaci různých „měkkých“ aspektů fungování parlamentu. Prostor je například věnován genderové otázce a porovnání pozic poslankyň a poslanců. Zde se ukazuje, že poslankyně měly pozici těžší, neboť se často musely starat o rodinu, kvůli čemuž jich několik z parlamentu odešlo. Na druhou stranu, alespoň podle výpovědí v knize, se nesetkaly se sexismem ze strany poslanců. Díky profesionalizaci bylo nutné hledat ubytování mimopražských poslanců. To se komplikovalo s komercializací hotelů v centru Prahy, a tak na nějakou dobu jako ubytovna sloužil panelový dům na Opatově, poslanci přezdívaný Gulag. Přestože to nebyl luxusní hotel, vytvářel specifický prostor, kde se odehrávala společná zábava i politické vyjednávání, které vylučovalo tzv. Pražáky. Zkoumání těchto „dílčích“ jevů nám pomáhá porozumět parlamentu a polistopadové politické kultuře stejně dobře jako analýza schůzí FS a formování politických stran, neboť tvoří nezbytnou součást fungování parlamentu.

Gjuričová se Zahradníčkem v úvodu píše: „I když knihu psali v Praze dva Češi, snažili jsme v co největší míře zohledňovat slovenskou perspektivu, často informovaně kritickou vůči české politice a jejím představitelům“ (s. 12). Tuto ambici se podařilo naplnit a zkoumání slovenské perspektivy zaujímá podstatnou část textu. Nejvíce se to logicky projevuje ke konci knihy, čím blíže se dostáváme k rozpadu společného státu Čechů a Slováků. Neobjeví se ale z ničeho nic, autoři sledují slovenskou nespokojenost už od šedesátých let v kontextu federalizace, zvláštní místo potom zaujímá tzv. pomlčková válka o název státu na začátku roku 1990. Zmiňovaný proces federalizace se nakonec ukázal jako fatální, když rozdělení státu bylo nevyhnutelné a druhá půle roku 1992 se ve FS nesla v jeho duchu.

Knize se dá vytknout chvílemi nesrozumitelný výběr témat, které se autorská dvojice rozhodla více zdůraznit. Byť není úplně vynechána žádná významná událost nebo

proces, některé jsou přece jenom akcentovány o poznání více než jiné. Na jednu stranu je detailně zkoumáno nezvolení Václava Havla prezidentem po volbách v roce 1992 a na druhou stranu se autoři příliš nezabývají rozpadem Občanského fóra, vedoucím k vytvoření nových stran, a tudíž i nových poslaneckých klubů, které dění ve FS zásadně ovlivňovaly. Vzhledem k tomu, že nové politické strany (zejména ODS a HZDS) jsou brány jako zásadní politické subjekty provádějící demontáž státu v přímém přenosu, ocenil bych vzhled k jejich zformování a počátečnímu fungování. Stejně tak proces kooptací je shrnut v několika větách, přitom to byl velmi zásadní zlom ve fungování federálního parlamentu. Další témata, jež by zasloužila více pozornosti, mohou být například volba Václava Havla prezidentem v prosinci 1989 nebo formování levicové opozice ve FS.

Celkově knihu hodnotím velmi pozitivně. Příběh parlamentu od reprezentativního hlasovacího stroje pozdního socialismu přes revoluční fázi až k vítězství stranické disciplíny a následnému zániku FS společně s Československem je cenným příspěvkem k porevolučním dějinám. V českém odborném prostředí jsou navíc politické dějiny nepopulární disciplínou a knihy jako tato by tento vývoj mohly změnit. Jedná se bezesporu o jednu ze zakladatelských prací „nového institucionalismu“ (respektive new political history) na české scéně a kniha bude moci sloužit jako stavební kámen k dalším podobným projektům. Skoro až antropologický přístup k tématu posouvá zdánlivě nudné politické dějiny do roviny pronikavé analýzy pestrých procesů. Gjuričová se Zahradníčkem dokazují, že politické dějiny má smysl zkoumat a že se bez podobných výzkumů při studiu nejen moderních dějin neobejdeme.

Hubert Lustig

Veronika PEHE – Apolena RYCHLÍKOVÁ – Ondřej DANIEL – Lenka KRÁTKÁ – Michal LEHEČKA – Vojtěch ONDRÁČEK – Jana PATOČKOVÁ – Jaroslav SPURNÝ, *Věčná devadesátá. Proměny české společnosti po roce 1989*, Brno, CPress, 2023, 271 s., ISBN 978-80-264-4965-2

První polistopadová dekáda bývá ve veřejném prostoru vnímána především ve dvou rovinách. Na jedné straně to jsou příběhy policistů a investigativních novinářů, z nichž lze zmínit například knihy Jaroslava Kmenty o kmotru Mrázkovi.¹ Tento pohled nabízí společnosti devadesátky plné vražd, mafiánských střetů, prostitutek a jiných nelegálních činností. Na druhé straně stojí nostalgický pohled na vlastní dospívání plné roztomilých „bizárů“. Marie Doležalová tak čtenáře své vzpomínkové knihy přenáší do vlastního dětství, jež se odehrávalo v době, „kdy jeden kopeček šmoulový stál dvě koruny padesát“² a mámy si před panelákem „míchaly turka hliníkovou lžičkou“.³ Do této situace vstupuje kniha širokého kolektivu autorů a autorek z akademické i novinářské scény *Věčná devadesátá. Proměny české společnosti po roce 1989*. Skrze vybrané

1 Jaroslav KMENTA, *Kmotr Mrázek I*, Praha 2007; TÝŽ, *Kmotr Mrázek II* — Krakatice, Praha 2008.

2 Marie DOLEŽALOVÁ — Eliška PODZIMKOVÁ, *Jeden kopeček šmoulový*, Praha 2018, s. 11.

3 Tamtéž, s. 28.